

*Nataša Ružić**

Zakonska ograničenja ili sloboda izražavanja na internetu?

Summary

The rise of a new medium- the Internet -opened up new possibilities, because on one hand the Internet represents an extremely quick way to inform and communicate , and on the other, it caused insolvable problems regarding ethics, such as pornography, unverified information, rudeness, vulgarity and etc. The theoreticians have two extremely different points of view in solving this problem. The first one is based on the fact that censorship and control of the Internet sites are necessary. The second one is based on the fact that we live in democracy and introducing any kind of limitation is a radical measure. However, democracy and amorality are not synonyms. A pornographic site, a murder or selling organs on the Internet is not a reflection of freedom and democracy. People should be given the freedom of choice, but that choice has to follow the letter of the law. The freedom of choice can exist only in a highly intellectual society , which we haven't become yet and that is why we absolutely need laws.

Ključne riječi: mediji, novinarstvo, internet, cenzura, sloboda, zakon, etika

* Autorica je magistrica znanosti i asistentica Sveučilišta u Podgorici

Utjecaj medija na društvo je golem i zato medije nazivaju četvrtom ili sedmom silom.

Oni imaju važnu društvenu ulogu jer pridonose razvoju zemlje na različitim područjima. Scramm navodi čak 11 područja u kojima mediji mogu pomoći razvitku zemlje, ali u prvi plan ističe:

1. širenje horizonata
2. usmjeravanje pozornosti javnosti
3. podizanje razine zahtjeva.¹

Teoretičari Jay Black i Jennings Bryant smatraju da mediji imaju četiri osnovne funkcije: informacija, zabava, uvjeravanje i transmisija kulture.

Prvi generalni direktor radija BBC, lord Rit upozoravao je da mediji trebaju obavijestiti, podučiti i zabaviti društvo. On je smatrao da bi medij trebao pružiti nepristrane informacije, na osnovi kojih bi građani mogli sami donositi odluke. Također smatra da je medij izraz nacionalnog konsenzusa u pitanjima morala i ukusa, da kvaliteti proizvoda uvijek daje prednost pred ostvarivanjem dobiti.²

Ipak, sudeći prema svemu, moderni mediji na prvo mjesto su postavili zabavu, zaboravljajući da će se na taj način u društvu promovirati pogrešne vrijednosti. Jasno je da se mediji okreću zabavi zbog dobiti, ali pitanje je zašto ljudi baš to vole. Douglas Kellner objašnjava da se ljudi okreću medijskoj kulturi bježeći od društvene bijede ili traže utočište pred svakodnevnim brigama i patnjama, u želji da u svojem životu pronađu vrijednost i značenje. Tako, sport nudi mogućnost identifikacije sa slavom, moći i uspjehom, pružajući osjećaj moći onima koji se identificiraju s pobjedničkim ekipama i zvijezdama. Sapunice i komedije nas uče kako da se nosimo sa suvremenim društvenim poretkom, dok akcijske i zabavne emisije pokazuju tko je moćan, a tko nije, tko smije, a tko ne smije činiti nasilje, i tko dobiva nagradu i povlastice „boljeg života“ u medijskom i potrošačkom društvu. Reklame pokazuju kako treba rješavati probleme i postati sretan, uspješan i popularan - zahvaljujući pravilnom potrošačkom ponašanju. Filmovi pokazuju raskoš „američki način življenja“ prikazujući nestvarne uzore identifikacije, a prizori nasilja sve su češći.³

¹ Malović Stjepan, Osnove novinarstva, str. 55.

² Hjuogo de Berg, Istraživačko novinarstvo, str. 275.

³ Kellner Douglas, Medijska kultura, str. 546.

S razvojem tehnologije i pojavom novih medija, novinari danas izvještavaju mnogo brže, ali što se tiče etike, možemo s pravom reći da se situacija znatno pogoršala. *Infotainment* je postao dio medija. Mediji su uvijek težili senzacionalističkom izvještavanju i od trenutka postojanja bavili su se tračevima, privatnim životom javnih ličnosti, crnom kronikom itd. Izraz „Bad news is a good news“ aktualan je od početka razvoja medija. Pa, čak i novine poput Pulitzerova *Worlda* i Hearstova *Examiner* na naslovnicama su uvijek davali prednost crnoj kronici i tračevima.

Novinari u utrci za senzacionalističkom vijestima potpuno zanemaruju etiku informiranja. Ta je tvrdnja došla do izražaja naročito danas kada se novinari u borbi s konkurencijom često služe „novinarskom patkom“, odnosno sami izmišljaju vijesti da bi povećali nakladu svojih novina ili bili gledaniji od drugih.

Komercijalizacija medija je pod utjecajem show-biznisa potpuno degradirala informacije. S pojavom komercijalnih medija razonoda je postala prioritet za medije, jer na taj način novinari privlače svoju publiku. Ali, problem je u tome što komercijalni mediji zabavljaju ljude prikazujući policijske potjere, izvještavanje iz sudnice, tučnjave među ljudima u različitim reality show emisijama itd. U holivudskom kodeksu zapisano je da kvaliteta zabave svjedoči o kulturnoj razini naroda, pa se nameće pitanje da li je problem u (ne)kulturi naroda ili pak mediji pridonose razvoju (ne)kulturnog društva?

Granica između novinarstva i zabave sve je manja. Kao što sam rekla, medijska zabava postala je golema industrija, ali malo se tko bavi njezinom etikom. Postoje neka ograničenja kada su u pitanju pornografski sadržaji, poticanje na rasnu mržnju, nasilje i netrpeljivost, ali ni ta se ograničenja uglavnom ne poštuju. Većina urednika smatra kako narodu treba dati ono što želi, pomoći mu da se opusti i prihvati, a ne zamarati ga krupnim temama o kojima ga zapravo treba obavijestiti ili pitanjima koja bi ga mogla oneraspoložiti.⁴

Pojava novog medija - interneta otvorila je nove mogućnosti, jer s jedne strane internet predstavlja superbrz način informiranja i komunikacije, a s druge strane donio je nerješive probleme s područja etike, poput pornografije, neprovjerene informacije, grubosti, vulgarnosti i slično.

⁴ Hugo de Burgh, Istraživačko novinarstvo, str. 99.

Internet je zahvaljujući komercijalizaciji tržišta, postao medij bez skrupula. Novi medij je danas prepun pornografskih sadržaja, pedofilije, trgovine ljudima, netočne senzacionalističke informacije. Da bi se što više zaradilo, korisnicima se nude različite vrste usluga, koje su zabranjene zakonom. Na primjer, bez problema možete preko interneta kupiti ne samo namirnice, nego i oružje, pri čemu vas niko neće pitati za godine, dapače takvu ponudu mogu vam dostaviti i na e-mail u obliku reklame.

Budući da 1990-ih godina internet nije bio uobičajen medij, nismo govorili ni o posljedicama, jer one nisu bile takvih razmjera kao danas.

Nesumnjivo, internet ima i mnoge pozitivne strane:

- razvoj informacionog društva
- golema količina informacije koja je dostupna svakom korisniku
- brzo pronalaženje znanstvenih, tehnoloških i poslovnih informacija
- razmjena informacije s cijelim svijetom
- marketinške akcije na planetarnoj razini
- mogućnost objedinjenja etničkih skupina neovisno o udaljenosti
- razvitak tehnologije otvara nove mogućnosti gospodarskoga razvoja
- na području obrazovanja - mogućnost učenja na daljinu.

Međutim, negativne strane interneta još uvijek su brojnije.

U usporedbi s ostalim medijima internet je u prednosti po količini neprovjerene senzacionalističke informacije. Posjetimo li bilo koju stranicu, uvijek ćemo naći neki naslov koji će privući našu pozornost. Na primjer, „Amerikanci nikada nisu bili na Mjesecu“, „Hitler umro u Argentini 1964. godine“,

„Blok umro od sifilisa“ itd. Zato možemo reći da nas današnji mediji na određen način zatupljuju. Njima više nije cilj da nas obavještavaju i podučavaju, nego da nas šokiraju, razviju u nama „negativnu“ radoznalost. Pod „negativnom“ radoznalošću mislim na vijesti tipa „Otac ubio kćer“, „Navijači Zenita“ (nogometni klub) nakon pobjede svojeg tima silovali i ubili djevojku“ ili općenito crnu kroniku koja nas samim naslovom koji upućuje na to da se radi o nečem neuobičajenom tjera da pročitamo vijest. Zbog takve vrste informacije i to u golemim količinama, Francis Bal predlaže uvođenje novog pojma- „infoetike“.

Posljednjih godina tema nasilja postaje sve više aktualna i obuhvaća sve medije.

Scene nasilja nalazimo u svim vrstama televizijskoga programa - filmovima, crtićima, videoigrama, informativnom programu (što je donekle razumljivo), a također na internetu.

Na internetu sve češće možemo vidjeti snimke tinejdžera koji se uživljavaju nad slabijim vršnjacima, starijim ljudima i koji snimaju svoje žrtve. Možemo zaključiti da je takvo uživljavanje postalo svakodnevna tradicija u školama u različitim dijelovima svijeta. A sličnost ubojstava i maltretiranja, koja se svugdje događaju, navode nas na zaključak da su ideje takvih zločina počinitelji preuzeli iz medija.

Situacija postaje sve gora, jer ako su do jučer tinejdžeri snimali uživljavanje i maltretiranje, danas sve više snimaju ubojstva i silovanja. Kriminal među maloljetnim osobama postao je čest, pa su u nekim zemljama provedene izmjene u zakonu i sada tinejdžeri odgovaraju pred zakonom kao punoljetne osobe. Preokret se najprije dogodio u SAD-u kada je sudac razmatrao da potencijalna kazna za osam američkih tinejdžerki bude doživotna robija zbog brutalnog prebijanja šesnaestogodišnje djevojke s Floride. Zlostavljanje se dogodilo 30. ožujka i nasilnice su namjeravale da snimku stave na internetsku stranicu „Youtube“.

U Britaniji 15-godišnja djevojčica će završiti u zatvoru zbog snimanja ubojstva Gavina Waterhousea (29). Njega su napali 23. rujna 2007. godine ispred supermarketa „Morrisons“ Mark Masters (19) i maloljetni tinejdžer. Djevojčica koja je snimala ubojstvo, na sudu je izjavila da joj je prišao jedan od napadača i zamolio je da snima događaj koji je uslijedio na mobilni telefon. Djevojčica je priznala da je kriva kao suučesnik u ubojstvu i najvjerojatnije će biti osuđena na doživotnu robiju.⁵

Glavni problem u vezi s internetom jest nepostojanje zakonske regulative. Neke od europskih zemalja smatraju da internet nije medij, pa ne trebaju postojati ni zakonska ograničenja, dok su druge zemlje još prije nekoliko godina ograničile slobodu interneta. Tako je u Turskoj još 2001. godine donesen zakon prema kojem su vlasnici internetskih stranica odgovorni za sadržaj koji se na njima objavljuje. Ako na stranici bude objavljena lažna informacija koja može ugroziti nacionalnu sigurnost, njezin vlasnik je dužan platiti 50 tisuća dolara.

⁵ www.dailytelegraph

U Kini je 2005. godine donesen zakon prema kojem je zabranjeno objavljivati informacije koje mogu ugroziti nacionalnu sigurnost i javni interes.

Azerbajdžan, Turkmenija, Tadžikistan i Uzbekistan uveli su cenzuru zbog politike vlasti, sigurnosti i socijalnih normi.

U Novosibirsku (Rusija) zabranjen je dostup na četiri internetske stranice koje potiču na ekstremizam.⁶

Ali, neovisna organizacija *Reporteri bez granica* ne dijeli njihovo mišljenje i napravila je popis neprijatelja interneta. Na popisu su Azerbajdžan, Turkmenija, Tadžikistan, Uzbekistan, Bjelorusija, Kina, Kuba, Egipat (ново ime na listi), Iran, Sjeverna Koreja, Saudijska Arabija, Sirija, Tunis i Vijetnam.

U SAD-u nakon 11. rujna 2001. godine uvedena su neka ograničenja na internetu zbog nacionalne sigurnosti. Mnoge rasističke i nacionalističke internetske stranice također su zatvorene.⁷

Kodeksi nekih zemalja zabranjuju prikazivati okrutne scene. Na primjer, njemački kodeks određuje da treba izbjegavati „suviše senzacionalističko prikazivanje nasilja i okrutnosti“ kako bi se zaštitila omladina.

Masovno zanimanje stanovništva svih dobnih skupina bez iznimke, za internet je poprimilo oblik epidemije. Nezrele osobe ne žele biti anonimne, nego im je namjera proslaviti se na bilo koji način. Ali, već je rečeno da na internetu možemo naći sve (od dječje pornografije do prodaje organa, upute za pravljenje bombe i počinjenje samoubojstva). Postavlja se pitanje što raditi s internetom, jer u mnogim zemljama ne postoji zakonska regulativa za to područje, pa se svaka zemlja bori na svoj način. Neke su uvele cenzuru na internet da bi zaštitile stanovništvo. U Njemačkoj postoji cenzurirani pretraživački sustav za djecu fragfinn.de. U bazi postoje samo dopuštene stranice bez pornografije, nasilja i psovki.⁸

U Kini sve informacije se prvo provjeravaju, to je takozvani „kineski model interneta“. Tijekom 2007. godine kineske vlasti su zatvorili mnoge internetske klubove. Oni su blokirali pristup stranici.livejournal.com.

⁶ „Интернет Академгородка подвергся цензуре“ (www.lenta.ru, 18.06.2007.)

⁷ www.rsf.org

⁸ “Немцы запустили первый в Европе цензурированный поисковик для детей“ (www.lenta.ru, 30.11.2007.)

Vlasti u Kini redovito cenzuriraju strane vijesti i online izvještaje s Tibeta.

Nakon što su deseci videozapisa o prosvjedima objavljeni na Tibetu na stranici YouTube, ta stranica je u Kini cenzurirana. Pri pokušaju da joj pristupe, korisnicima interneta otvora se crni ekran ili poruka „pogrešna adresa“.⁹

Olimpijada u Pekingu izazvala je skandale još i prije svojega početka. Strani novinari bili su upozoreni da tijekom Olimpijade neće imati pristup nekim politički osjetljivim internetskim stranicama. Na crnoj listi su se našle stranice BBC-a, Wikipedije i portali posvećeni borbi za ljudska prava, stranica duhovnog pokreta Falungog. Prosvjedom su reagirale mnoge organizacije. Svjetsko novinsko udruženje (The World Association of Newspapers) zatražilo je od novina cijeloga svijeta da podupru slobodu medija u Kini tako što će 3. svibnja, na Svjetski dan slobode medija, objaviti uvodne članke, reklame, političke karikature i druge materijale koji se na to odnose.

Peking se “ugovorom grada domaćina” obavezao da medijskim kućama osigura slobodu izvještavanja kakva je bila i na prethodno organiziranim olimpijskim igrama u drugim gradovima.¹⁰

U Koreji je na crnoj listi 120. 000 internetskih stranica, koje su posvećene pornografiji, nasilju, hakerima i eutanaziji.

Stranica www.youtube.com zabranjena je u mnogim zemljama, poput Turske, Maroka, Irana, Tajlanda, Sirije itd.¹¹

U Indoneziji je ta internetska stranica blokirana nakon što je na nju postavljen film nizozemskog redatelja i parlamentarca Geerta Wildersa. taj vođa nizozemske desničarske Stranke za slobodu u svojem filmu optužuje Kuran za poticanje nasilja, i naizmjenično prikazuje slike napada 11. rujna 2001., kao i druge napade islamista te citate iz Kurana.¹²

Kuba je zapriječila pristup najpopularnijem blogu u toj zemlji "Generacion Y". Kubanske vlasti „ugradile“ su filtre koji usporavaju pristup toj internetskoj stranici s Kube. Autorica bloga Sanchez pisala je iz dana u dan o svojem životu u toj zemlji, opisujući gospodarske probleme i

⁹ Cenzura u Kini na izvještavanje o Tibetu “ (www.netnovinar.org , 19.03.2008.)

¹⁰ “Bez cenzure za vrijeme Olimpijskih igara 2008” (www.netnovinar.org , 01.04.2008.)

¹¹ “ YouTube shut down across globe” , “The montenegro times“ , (29.02.2008.)

¹² „Indonezija blokirala pristup YouTubeu” (www.netnovinar.org , 10.04.2008.)

politička ograničavanja. Kritizirala je kubanskog vođu Raula Castra zbog lažnih obećanja o poboljšanju životnog standarda Kubanaca.¹³

Sveučilište u Indiji ograničilo je studentima pristup internetu u studentskim domovima zbog morala. Studenti zbog interneta padaju u depresiju, slabije uče i skloniji su počiniti samoubojstvo. Tako se u posljednjih pet godina ubilo devet studenata.¹⁴ Zbog takvih slučajeva, sve češće se govori o liječenju od internetske ovisnosti.

Sudionici skupa o upravljanju internetom pri UN-u odlučili su se boriti s internetskim manijacima. Na forumu je sudjelovalo 1300 predstavnika državnih i privatnih organizacija iz 109 zemalja svijeta. Francuski predstavnik Bernard Benamu izjavio je da su sudionici različito razmišljali o kontroli interneta, ali su se složili u jednome - da moraju zaštititi djecu od pedofila. Brazilski predstavnik izjavio je da treba naučiti upravljati internetom, koji bi donosio samo korist ljudima.¹⁵

Ako su u početku uglavnom islamske zemlje uvodile ograničenja, i to se objašnjavalo njihovom vjerom, danas se i europske zemlje zauzimaju za kontrolu i ograničenje pojedinih sadržaja na internetu. U Francuskoj Ministarstvo unutrašnjih poslova blokira internetske stranice s dječjom pornografijom. Francuski MUP pozvao je internetske korisnike da ih obavijeste ako naiđu na stranice s dječjom pornografijom ili one terorističkih organizacija. Napravljen je i takozvani crni popis blokiranih stranica. Tri američka internetska poslužitelja, Verizon, Sprint i Time Warner Cable, potpisali su dogovor o borbi protiv stranica s dječjom pornografijom.¹⁶

U Britaniji su unesene popravke u Zakon o pravosuđu i migraciji. Prema novome Zakonu, ako neko posjeduje pornografski materijal s elementima nasilja može biti osuđen na tri godine zatvora. Za unosenje te promjene u Zakon izborila se Liz Longhurst. Njezinu kćer Jane ubio je mladić koji se bavio internetskom pornografijom s elementima nasilja. Janeina majka skupila je potpise 189 članova parlamenta i 50 000 potpisa građana. U Ministarstvu pravosuđa napomenuli su da se taj Zakon ne tiče industrije zabave.¹⁷

¹³ "Kuba blokirala najpopularniji blog u ovoj zemlji" (www.netnovinar.org, 27.03. 2008.)

¹⁴ "Индийский вуз ограничил студентам доступ в Сеть из-за угрозы массовых самоубийств" (www.lenta.ru, 14.03.2007.)

¹⁵ „ООН решила бороться с интернет-маньяками“ (www.lenta.ru, 20.11.2007.)

¹⁶ www.reuters.com (16.06. 2008.)

¹⁷ www.bbcnews.com (12.05.2008.)

Problem je u tome da pornografske internetske stranice nije moguće provjeriti. Svaki dan se zatvara na tisuće stranica, ali to nije rješenje problema, jer se istog dana otvori jednak broj novih stranica s takvim sadržajima.

U SAD-u su ubojstva u školama redovita pojava. Trenutačno se radi na zakonu koji bi spriječio da maloljetne osobe kupuju oružje preko interneta. U kolovozu 2008. godine u školi Harrold u Teksasu napravljen je presedan da profesori moraju biti naoružani. Ta odluka potaknula je rasprave u čitavoj Americi - ima li pedagog pravo nositi oružje. Nasilje u školi može se zaustaviti u trenutku kada tinejdžeri budu odgovarali za svoje postupke, ali naoružavati akademsko osoblje suviše je radikalna mjera. U školi Harrold smatraju kako je to nužno zbog nastale situacije. Nastavnici će proći tečaj o tome kada i u kojim situacijama treba upotrijebiti oružje.¹⁸

Teško se izboriti s problemom neodgovarajućeg sadržaja na internetu ako organizacije ne zauzmu jedinstveno stajalište. Međunarodne organizacije poput UNESCO-a i OSCE smatraju da internet ima više pozitivnih nego negativnih strana.

Prvenstveno, UNESCO se zauzima za razmjenu ideja i znanja diljem svijeta. Oni smatraju da se internet mora temeljiti na načelu otvorenosti i slobode govora. Naravno, treba zaštititi djecu od pornografije na internetu, internet se ne smije koristiti u kriminalne svrhe, ali UNESCO je protivnik ograničenja jer postoji mogućnost da će internetski korisnici izgubiti povjerenje u internet. Ta organizacija smatra da internet treba zaštititi od nepravednih ograničenja i ne objašnjava na koji način zabraniti njegovo korištenje u kriminalne svrhe.¹⁹

Reporteri bez granica i OSCE dali su šest preporuka što se tiče interneta.

1. Svaki zakon o razmjeni informacija mora biti u skladu s članom 19. Deklaracije o pravima čovjeka. Član se odnosi na slobodu izražavanja.

2. U demokratskom i otvorenom društvu građani trebaju sami odlučiti što žele vidjeti na internetu.

¹⁸ Andrew Clark „The american school where teachers carry a pen, a ruler and ... a gun“ (www.guardian.co.uk 18.08.2008.)

¹⁹ www.unesco.org

3. Zahtjev državne vlasti da se registrira internetska stranica nije prihvatljiv. Na internetu mora postojati slobodna razmjena ideja, mišljenja i informacije.

4. Da li je nešto legalno ili nije na internetu ili internetskoj – stranici, može odlučiti samo sudac.

5. Internetski novinari moraju biti zaštićeni što se tiče slobode govora, prava na zaštićenost izvora informacije.

6. Za sadržaj na internetskoj stranici odgovara zemlja koja ju je postavila, a ne zemlja gdje je downloadan.²⁰

Organizacija Reporteri bez granica u suradnji s UNESCO-om proglasila je 12. ožujka međunarodnim danom slobode on-line izražavanja. UNESCO je organizirao 24-satne online demonstracije protiv cenzure interneta.

Prema posljednjim podacima, ukupno 63 *cyber disidenta* trenutačno su u zatvoru zbog korištenja njihova prava na slobodno izražavanje na internetu. 21

Zakonska ograničenja ili potpuna sloboda izražavanja pitanje je kojim se medijski teoretičari bave posljednjih godina.

U rješenju ovog problema teoretičari imaju dvije krajnje tačke gledišta. Prva se temelji na tome da je nužna cenzura i kontrola sadržaja na internetu. Druga točka temelji se na činjenici da živimo u uvjetima demokracije i uvođenje ograničenja je radikalna mjera. Međutim, demokracija i amoralnost nisu sinonimi. Pornografski sajt, ubojstvo ili prodaja organa na internetu nije odraz slobode i demokracije.

Ljudima treba dati slobodu izbora, ali taj izbor mora biti u skladu sa zakonom. Sloboda izbora može postojati samo u visoko intelektualnom društvu, što mi nažalost još uvijek nismo i zbog toga su zakoni prijeko potrebni.

²⁰ www.rsf.org

²¹ "Međunarodni dan slobode on-line izražavanja" (www.netnovinar.org, 07.03.2008.)

Literatura

Berg de Hjužo: „Istraživačko novinarstvo“, Clio, Beograd, 2007.

Kelner Daglas: „Medijska kultura“, Clio, Beograd, 2004.

Malović Stjepan: „Osnove novinarstva“, Golden marketing, Zagreb, 2005.

Članci

“YouTube shut down across globe” , “The Montenegro Times“, 29. 02. 2008.

Andrew Clark „The american school where teachers carry a pen, a ruler and ... a gun“ (www.guardian.co.uk 18.08.2008.)

Internetski izvori

www.bbcnews.com

www.unesco.org

www.rsf.org

www.dailytelegraph

www.reuters.com

www.netnovinar.org

www.lenta.ru

